

Лев Гула

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
lev_lviv@ukr.net

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ

© Гула Л., 2017

У статті розглянуто поняття кримінальної субкультури в установах виконання покарання. Охарактеризовано структуру кримінальної субкультури засуджених до позбавлення волі. Окреслено умови, які спонукають засуджених до підтримання кримінальної субкультури. Визначено основні соціально-економічні елементи кримінальної субкультури засуджених до позбавлення волі. З'ясовано залежності рівня і структури пенітенціарної злочинності від наявної кримінальної субкультури серед засуджених.

Ключові слова: установа виконання покарання; засуджені; кримінальна субкультура; традиції; пенітенціарна злочинність; жаргон; татуювання; тюремна лірика.

Лев Гула

КРИМИНАЛЬНАЯ СУБКУЛЬТУРА КАК ДЕТЕРМИНАНТ ПРЕСТУПНОСТИ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ

В статье рассмотрено понятие криминальной субкультуры в учреждениях исполнения наказания. Охарактеризованы структуру криминальной субкультуры осужденных к лишению свободы. Определены условия, побуждающие осужденных к поддержанию криминальной субкультуры. Определены основные социально-экономические элементы криминальной субкультуры осужденных к лишению свободы. Выяснено зависимости уровня и структуры пенитенциарной преступности от имеющейся криминальной субкультуры среди осужденных.

Ключевые слова: учреждение исполнения наказания; осужденные; криминальная субкультура; традиции; пенитенциарная преступность; жаргон; татуировки; тюремная лирика.

Lev Hula

Department of Criminal Law and Procedure
Sc.D., Prof
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University,

CRIMINAL SUBCULTURE, HOW DETERMINATION OF CRIME IN THE INSTITUTIONS PERFORMANCE OF PENALTIES

The article deals with the concept criminal subculture in penitentiary institutions. The structure of the criminal subculture of convicted prisoners has been characterized. The

conditions that encourage convicts to maintain a criminal subculture are outlined. The basic socio-economic elements of the criminal subculture of sentenced persons to prison are determined. The dependence of the level and structure of penitentiary crime on the existing criminal subculture among the convicts is determined.

Key words: penal institution; condemned criminal subculture; traditions; penitentiary crime; jargon; tattoos; prison lyrics.

Постановка проблеми. Одним із детермінантів пенітенціарної злочинності є кримінальна субкультура, що являє собою сукупність складових, зокрема духовних і матеріальних цінностей, норм, атрибутів, манер поведінки тощо, притаманних злочинному середовищу, які регламентують і упорядковують діяльність кримінальних співтовариств, що сприяє їхній живучості, згуртованості, кримінальній активності та мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників, своєрідний спосіб життєдіяльності осіб, які об'єдналися в кримінальні групи і дотримуються певних законів і традицій. Для запобіжної діяльності підрозділів установ виконання покарань пенітенціарної системи України визначення змісту поняття кримінальної субкультури необхідно для безпомилкового застосування її результатів на практиці, глибшого та цілеспрямованого вивчення криміногенних умов, що спричиняють поширення окресленої злочинності, розроблення науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення стратегії і тактики їх протидії.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретичною базою вивчення кримінальної субкультури стали наукові дослідження, викладені в працях В. М. Анісімова, Ю. М. Антоняна, М. Н. Гернета, А. І. Гурова, О. М. Джузи, М. П. Журавльова, А. І. Зубкова, І. І. Карпеця, С. І. Кузьміна, С. Я. Лейкіної, В. І. Монахова, А. Д. Мордвінова, М. А. Корсакевича, В. В. Корчинського, В. Ф. Пирожкова, А. В. Потоцького, Н. А. Стручкова, Г. Ф. Хохрякова, І. В. Шмарова, Н. М. Якушина та ін.

Мета статті – дослідити поняття та зміст кримінальної субкультури та її вплив на злочинність засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях.

Викладення основних матеріалу. Злочинність, як і всяке соціальне явище, окрім зовнішніх, об'єктивних показників, має внутрішній (суб'єктивний) зміст, який виражається в устоях, нормах, цінностях, поведінкових моделях, що панують у злочинному середовищі. У найконцентрованішому вигляді вони проявляються в місцях позбавлення волі. У науці ці явища отримали назви “соціальні відхилення”, “антигромадський спосіб життя”, “кримінальна субкультура” [1, с. 57].

О. М. Джуза кримінальну субкультуру визначає як сукупність особливих правил поведінки, звичаїв, моралі, що склалися в злочинному середовищі й відрізняються антисуспільною спрямованістю, щоб забезпечити досягнення внутрішньої та зовнішньої мети функціонування злочинної організації. Складається з окремих, порівняно стійких елементів, що мають конкретне призначення, визначене особливостями поведінки злочинців, і виконують суттєву комунікабельну, технічну й інформаційну роль у їхньому житті. Вчений до системи елементів злочинної субкультури зараховує: неформальні норми поведінки у кримінальному світі, правила спілкування між собою та із зовнішнім середовищем, кримінальний жаргон, татуювання, кримінальні клички, форми кримінальної інформації та способи її передавання, прийоми вирішення конфліктів у злочинному середовищі тощо [2, с. 750].

В. М. Анісімов зазначає, що субкультура засуджених, на його думку та на думку кримінологів, є головною перешкодою для ефективного функціонування УВП, оскільки вона багато в чому орієнтована на протидію цілям виправлення і ресоціалізації осіб після відбуття покарання [3, с. 44].

Кримінальна субкультура засуджених у місцях позбавлення волі характеризується істотною прихованістю внутрішніх організаційних прийомів, підкріплених розвиненою багатоступінчастою ієрархічною структурою засуджених. В її основі – принципи поділу засуджених на “чужих” і “своїх”, боротьби засуджених за здобуття певного статусу, за привілейоване існування в кримінальному середовищі.

Необхідно зауважити, що самоорганізація засуджених у місцях позбавлення волі призводить до створення різних неформальних угруповань, що об'єктивно, закономірно, зумовлено розміщенням у замкненому просторі великої кількості засуджених зі складними долями, психологічними властивостями і кримінальною спрямованістю.

Кримінальна субкультура (контркультура) являє собою сукупність духовних і матеріальних цінностей, що регламентують і упорядковують життя і злочинну діяльність співтовариств засуджених, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності та мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників.

Теорія субкультури широко застосовується під час вивчення рецидивної та професійної злочинності, особливо в пенітенціарній криминології – під час вивчення злочинності в місцях позбавлення волі. Вважається, що основним чинником, який детермінує злочинність у виправних колоніях, є саме асоціальна субкультура засуджених: більшість злочинів пов'язані або з порушенням норм співтовариства засуджених, або з прагненням входити в співтовариство чи підвищити свій статус у ньому [4, с. 131].

Специфічність субкультури визначається унікальністю взаємозв'язаних чинників, притаманних повною мірою тільки покаранню у вигляді позбавлення волі, а саме: примусовою ізоляцією засуджених, як правило, схильних до порушення громадських норм і правил; входженням засуджених в одностатеві групи на зрівняльних началах; жорсткою регламентацією поведінки в усіх сферах життєдіяльності [5, с. 54].

Г. В. Хохряков виділяє дві основні умови щодо формування кримінальної субкультури.

Перша умова – це виділення за яких-небудь підстав згуртованості осіб у суспільстві.

Друга умова – усвідомлення членами співтовариства своєї причетності до нього і протиставлення себе суспільству загалом й усім іншим співтовариствам зокрема. Інакше кажучи, члени співтовариства усвідомлюють себе як “ми”, а усіх інших об'єднують поняттям “вони”.

Згуртованість і протиставлення залежать від міри вимушеної або добровільної самоізоляції. В ув'язнених під варту і засуджених вона вимушена. У професійних злочинців субкультура за принципами наближається до субкультури ув'язнених. Основний принцип, що має ідеологічне навантаження, зводиться до переконання в тому, що справжнє життя можна прожити тільки завдяки вибраній діяльності у своєму співтоваристві. Відмінність між ув'язненими і професійними злочинцями в тому, що перші за допомогою нормативної системи намагаються компенсувати втрачені можливості, а другі – розширити їх, паразитуючи на суспільстві. Хоча треба мати на увазі, що відмінність номінальна, оскільки і перші, і другі добиваються результатів за рахунок інших. Не дивно, що саме професійні злочинці є хоронителями тюремних звичаїв.

Кримінальна ситуація у місцях позбавлення волі ще більше ускладнилася тим, що у виправних колоніях утримується багато вимагачів, представників наркобізнесу, тіньової економіки та інших форм організованої злочинності.

Третя умова, яка впливає на стійкість спільноти, – це цілі: що значніші потреби і що ширше коло потреб, які задовольняються в спільноті або з її допомогою, то вона стійкіша. Внаслідок третьої умови відбувається зміцнення злочинних співтовариств.

Четверта умова – ефективність діяльності. Такі елементи субкультури, як норми поведінки, мова, стиль поведінки, сприяють результативному виконанню функцій. Тобто норми співтовариства відіграють звичайну для усіх інших норм роль – сприяють єднанню спільноти [6, с. 142].

Як підтверджує дослідження практичної діяльності, виникнення і формування різних неформальних об'єднань засуджених за основою об'єктивні, оскільки зумовлені цілою низкою чинників, визначальним серед яких є існування в місцях позбавлення волі кримінальної субкультури. Як правило, кримінальна субкультура суперечить цінностям, які панують у суспільстві, а якщо точніше, протиставляє свої уявлення про справедливість, гідність офіційним цінностям. Потрапляючи в злочинну групу, сприйнявши її субкультуру, людина ніби звільняється від інших соціальних заборон, і навіть більше, їх порушення нерідко є однією з норм кримінальної субкультури.

І. М. Мацкевич підкреслює, що кримінальна субкультура в місцях позбавлення волі – це невидима, ретельно приховувана від адміністрації життєдіяльність засуджених, що складається під

час їх тривалого спілкування під впливом специфічних умов місць позбавлення волі. Вона характеризується наявністю у засуджених особливої структури міжособистісних взаємовідносин, складної системи неформальних норм (звичаїв, традицій), що регулюють їхню поведінку, і способів досягнення певної мети. Вона формується і функціонує в обстановці складних суперечностей серед основних її носіїв (лідерів і “авторитетів” злочинного середовища), часом жорстокої боротьби між ними за краще, привілейоване існування в умовах примусової ізоляції [7].

З погляду соціології загалом під поняттям “субкультура” розуміють особливу сферу культури, цілісне суверенне утворення всередині панівної культури, яке відрізняється власним цілісним ладом, звичаями, нормами.

Кримінальне середовище з його ідеологією, мораллю, законами, звичаями, атрибутикою і традиціями стало невід’ємною частиною нашого буття.

Основним чинником взаємної криміналізації у злочинних групах є відступ від нормальної культури. Для її визначення застосовуються також інші терміни, наприклад, “інше життя”, “соціально-негативні групові явища”, “асоціальна субкультура” тощо.

Розкриття механізму виникнення і розвитку кримінальної субкультури як об’єктивної реальності, маючи власні закономірності, в кримінально-виконавчій системі залишається, на наш погляд, її складовою – кримінальною ідеологією. В соціологічному понятті її сутність являє собою систему ідей, понять, уявлень, які складаються під час діяльності злочинних формувань.

Учені-криміналісти, криминологи і психологи вважають, що кримінальна субкультура притаманна тільки злочинним групам і співтовариствам.

На думку В. С. Разінкіна, який дослідив цю проблему, кримінальна, злочинська ідеологія є впорядкованою системою негативних поглядів, цінностей і орієнтацій, критикою внутрішньої, особливо кримінальної політики держави, що містить і вміло культивує антигромадські звичаї та традиції стосовно не лише кримінального, але і нормального способу життя [8, с. 610].

Сучасні науковці мають щодо визначення поняття кримінальної субкультури різні думки. Наприклад, О. М. Джужа вказує на те, що кримінальна субкультура – це норми неформальної поведінки, жаргонного мовлення, манер, татуювання тощо, притаманні злочинному середовищу [9, с. 34].

Соціальна субкультура складається з таких соціально-економічних блоків: 1. Поведінкові атрибути – клятви, правила й традиції. 2. Економічні атрибути – злочинський “общак”. 3. Комунікативні атрибути – татуювання, клички, жаргон. 4. Стратифікаційно-стигматичні елементи – злочинців поділяють за ієрархією, залежно від сформованого стереотипу, думки про них (не завжди, до речі, це відповідає дійсності). 5. Сексуально-еротичні орієнтації – статеві збочення, проституція, порнографія. 6. Особливе ставлення до свого здоров’я – від самоушкодження, щоб уникнути покарання, до виснажливих занять спортом, що супроводжується вживанням сильних наркотиків і алкогольних напоїв, що руйнують здоров’я. Є й інша тенденція – багато лідерів злочинних угруповань змушують рядових членів вести здоровий спосіб життя, під страхом вигнання з їхніх рядів за порушення цього правила. 7. Алкоголізм, уживання наркотичних і токсичних речовин стають засобами зміцнення злочинних угруповань [10, с. 30]. Наявність або відсутність кримінальної субкультури в установі виконання покарань можна визначити за наявністю таких ознак: 1) жорстка групова ієрархія (стратифікація) – своєрідний “табелі про ранги” (причому найяскравіше це виявляється у закритих молодіжних колективах); 2) обов’язковість дотримання встановлених норм та правил і водночас наявність системи деяких винятків для осіб, що займають вищі щаблі в злочинній ієрархії; 3) наявність угруповань, що ворогують між собою і конкурують за сфери впливу (збут наркотиків, проституція, надання “послуг” у вигляді “кришування”, ринок ритуальних послуг тощо); 4) поширення тюремної лірики; 5) факти здирства (грошей, продуктів харчування, одягу); 6) використання в мові кримінального жаргону; 7) нанесення татуювань, хоча сьогодні ця ознака вже втрачає обов’язковість, оскільки багато злочинців, навпаки, намагаються приховати ці “малюнки” в себе на тілі; 8) значна поширеність фактів і насильного, і добровільного гомосексуалізму (причому заняття цим в активній формі не вважається чимось ганебним, тоді як пасивний партнер завжди опиняється на найнижчому щаблі ієрархічних сходів зі всіма наслідками, які після цього настають –

обмеженнями, утисками, знущаннями, презирством тощо), фізична і психологічна ізоляція їх у співтовариствах “скривджених”, “опущених”; 9) поява відзначених спеціальними знаками столів для “ображених”, посуду тощо; 10) повсюдна поширеність гри “під інтерес”, тобто з метою отримання матеріальної або іншої вигоди; 11) наявність “кличок”; 12) наявність так званої “прописки” – процедури приймання новачка в свої ряди; 13) відмова від участі в суспільному житті; 14) відмова від робіт із впорядкування, деяких інших робіт; 15) групові порушення режимів.

На нашу думку, кримінальна субкультура – об’єктивне явище, що перебуває в складному взаємозв’язку з культурою суспільства, соціальними процесами, що відбуваються в нашому суспільстві. На поширення кримінальної субкультури безпосередньо впливає динаміка поширення злочинності в країні, зміни її характеру й основних кримінологічних показників.

Російський вчений В. Ф. Пирожков стверджує, що загальна криміналізація радянського суспільства, яке пройшло через ГУЛАГ, призвела до стирання граней між професійною й непрофесійною злочинністю, до розмивання меж між злочинською й звичайною культурою. Тоді розпочалося масове впровадження тюремної субкультури в повсякденне життя [11, с. 248–151].

Л. А. Мильяненков вважає, що на початку кримінальна субкультура виникла в закритих виправно-трудовах установах, а потім поширилася за їхніми межами, захопивши значну частину підлітково-юнацької популяції, зокрема педагогічно важких підлітків, які, до речі, і становлять пізніше основну масу “першопрохідців”, тобто засуджених вперше. З’явившись в установах виконання покарань і “вийшовши на волю”, кримінальна субкультура почала блокувати і перекручувати виховні дії педагогів і оточення, руйнувати внутрішньокolleктивні взаємини, замінюючи колективістські стосунки відносинами кругової поруки, колективізм – клановістю, товариство – квазітовариством, виправдовувати і захочувати злочинну поведінку і злочинний спосіб життя [12, с. 49–50].

Особливо жорстока кримінально-тюремна субкультура – це незрима, ретельно приховувана від адміністрації життєдіяльність засуджених, котра складається під час їхнього тривалого спілкування під впливом суспільних умов, специфічних для місць позбавлення волі.

Такі науковці, як Ю. М. Антонян і С. В. Бородін, стверджують, що ступінь сформованості кримінальної субкультури, її вплив на особу і групу буває різним. Вона може виявлятися у вигляді окремих, не пов’язаних один із одним елементів; може набувати певного оформлення (у такому разі її “закони” виконують особливу спрямовувальну роль у регуляції поведінки особи і групи); нарешті, вона може домінувати в певному закладі (мікрорайоні, населеному пункті), повністю підпорядкувавши своєму впливу і криміногенний контингент, і законослухняних громадян [13, с. 56].

Для кримінальних співтовариств характерна обов’язковість для їхніх членів дотримання усіх неформальних норм і правил. Ті ж, хто їх ігнорує, як правило, зазнають доволі жорстких, а інколи і дуже жорстоких покарань. У багатьох угрупованнях для їхніх членів організують заняття силовими видами спорту (переважно східними єдиноборствами). Останнім часом, як свідчать окремі дослідження, в багатьох кримінальних групах вивчається також поточне законодавство, причому найчастіше норми, що регулюють покарання за економічні злочини.

Кримінальна субкультура, як одна із субкультур агресивного спрямування, є агресивною. Вона проникає в культуру офіційну, руйнуючи її, девальвуючи її цінності та норми, насаджуючи в ній свої правила поведінки, атрибутику тощо.

Кримінальна субкультура, як і злочинність, має безліч причин. Цілісної концепції причин і умов її виникнення і функціонування досі немає. Це значною мірою пов’язано з невивченістю соціальних процесів не лише в місцях позбавлення волі, але і в духовній сфері суспільства загалом.

Б. Ф. Водолажський і Ю. А. Вакутін до причин існування кримінальної субкультури зараховують:

- 1) ідею самоорганізації злочинців на протигагу суспільству, державі;
- 2) прагнення до об’єднання в окремі групи з власною системою правил, “потреба жити в товаристві собі подібних”, що пов’язано з підсвідомим бажанням звільнитися від самознищувальних якостей особи засудженого, які виникають практично в усіх в умовах ізоляції; тривожність, нервовість і психічні патології;

3) засуджених пригноблювала система виконання покарання і вони були змушені протиставити свою систему, що стримувала силу цього пригноблення, щоб мінімізувати його негативні наслідки;

4) консервація звичаїв і традицій внаслідок ізоляції засуджених;

5) видозміна і концентрація, інтернаціоналізація залежно від місця відбуття покарання, виду виправної установи, виробництва, складу засуджених;

6) у виправних колоніях відбувається взаємне “кримінальне зараження”, “шліфування законів” і традицій, перевірка “життєвості”, перевірка на “міцність” [14, с. 27–61].

Регулятивна функція норм кримінальної субкультури (В. Ф. Пирожков) полягає в тому, щоб налагоджувати, упорядковувати взаємовідносини і поведінку кримінального співтовариства:

1. Такі норми – найважливіший елемент кримінальної субкультури, що регулює соціальний статус, ставлення до правових установ, діяльності правоохоронних органів.

2. Надбудова поведінки в місцях позбавлення волі, у побуті, а також ставлення до суспільно корисної праці.

3. Регулюють порядок вирішення міжособистісних конфліктів засуджених.

4. Розробляють і підтримують ритуали приймання нових членів – “прописку”.

5. Застосування системи санкцій щодо осіб, які допускають їх порушення [15, с. 12].

Д. О. Александров підкреслює: передусім треба зазначити, що більшості ув’язнених притаманні специфічні емоційні стани – недовірливість, підозрілість, тривожність, дратівливість, збудливість, агресивність, а також пригніченість, почуття власної неповноцінності тощо. Це спричинено такими чинниками: 1) ізоляція від суспільства і розміщення у замкненому середовищі; 2) тотальна регламентація життєдіяльності та наявність жорстких санкцій за порушення і офіційних приписів, і неформальних норм та правил поведінки. Отже, кожна особа перебуває під подвійним контролем – адміністрації та мікросередовища засуджених, причому уявлення про “правильну поведінку” у них можуть бути діаметрально протилежними; 3) обмеження у задоволенні потреб, насамперед біологічних, та примусове втягнення до одностатевих соціальних груп [16, с. 18].

Протириччя розвитку суспільства, поряд із згаданими вище основними сферами життєдіяльності, виявляються і в організації протидії злочинності, в правовому, технічному її забезпеченні.

Потрапивши до кримінальної групи і сприйнявши її субкультуру, особа звільняється від соціальних заборон, а нерідко порушення цих заборон не тільки схвалюється, а і є однією із норм кримінальної субкультури, що впливає на рецидивну злочинність у місцях позбавлення волі.

Засуджені постійно перебувають на “перехресті” двох нормативно-ціннісних систем – формальної, або офіційної (норми її встановлено державою і закріплено в законодавстві), та неформальної. Формальні норми є регламентувальними і пропонують індивідові певні правила поведінки.

Неформальні норми діють у мікрогрупах засуджених у формі традицій і звичаїв. Елементами кримінальної субкультури засуджених є також особлива мова (жаргон), пісні, татуювання, системи таємного зв’язку тощо.

Висновки. Кримінальна субкультура у місцях позбавлення волі – це спосіб життєдіяльності засуджених, що об’єдналися в групи негативного спрямування і котрі дотримуються певних кримінальних традицій з метою встановлення панування над іншими засудженими.

Досліджуючи кримінальну субкультуру, яка існує у місцях позбавлення волі, можна чітко виявити той факт, що вона має досить тісний зв’язок і вплив на пенітенціарну злочинність. На основі кримінальних правил та тюремних традицій здійснюється саморегулювання взаємовідносин між засудженими, які впроваджують антигуманні способи впливу та пригнічують їхню людську гідність, а в деяких випадках демонструє свавілля й жорстокість.

1. Курганов С. И. Социология для юристов: учеб. пособ. для вузов / С. И. Курганов, А. И. Кравченко. – М., 2000. – С. 57. 2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. Є. І. Моїсєєв, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шеміуценко. – К.: Атіка. – Т. IV: Кримінально-

правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. – С. 750.

3. Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук; спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / В. М. Анисимков. – Саратов: Саратовская госуд. академия права, 1998. – С. 44.

4. Иншаков С. М. Криминология: учебник / С. М. Иншаков. – М.: Юриспруденция, 2000. – С. 131.

5. Подгурецкий А. Очерк социологии права / А. Подгурецкий. – М.: Юристъ, 1974. – С. 54.

6. Хохряков Г. В. Криминология: учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М.: Юристъ, 1999. – С. 142.

7. Мацкевич И. М. Криминальная субкультура: [статья] // Российское право [Электронный ресурс] 2005. – Режим доступа: <http://studopedia.org/10-166561.html>

8. Криминология: учебник / под ред. А. И. Долговой. – М.: Инфра-М-Норма, 1997. – С. 610.

9. Курс кримінології. Особлива частина / за ред. О. М. Джужу. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 34.

10. Мацкевич И. М. Портреты знаменитых преступников / И. М. Мацкевич. – М.: Полиграф ОПТ, 2005. – С. 15–16.

11. Пирожков В. Ф. Исправительно-трудовая психология // Труды Академии МВД СССР / В. Ф. Пирожков, А. Д. Глоточкин и др. – М., 1974. – С. 248–251.

12. Мильяненков Л. А. По ту сторону закона: энциклопедия преступного мира / Мильяненков Л. А. – СПб., 1992. – С. 49–50.

13. Антонян Ю. М. Преступное поведение и психические аномалии / Ю. М. Антонян, С. В. Бородин. – М.: Спарк, 1998. – С. 56.

14. Водолажский Б. Ф. Преступные группировки. Их обычаи, традиции, “законы” / Б. Ф. Водолажский, Ю. А. Вакутин // Прошлое и настоящее. – Омск, 1979. – С. 27–61.

15. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи / В. Ф. Пирожков. – Тверь, 1994. – С. 12.

16. Юридична психологія: підручник / [Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.]; за заг. ред. Л. І. Казміренко, С. М. Моїсєєва. – Вид. 2-ге, доопр. і допов. – К.: КНТ, 2008. – С. 18.

REFERENCES

1. Kurganov S. I. Kravchenko A. I. *Sotsiologiya dlya yuristov. Ucheb. posob. dlya vuzov.* [Sociology for Lawyers]. Moskva, 2000. 57 p

2. *Mizhnarodna politseyska entsiklopediya. U 10 t. Vidp. red. E. I. Moiseev. Yu. I. Rimarenko. V. Ya. Tatsiy. Yu. S. Shemshuchenko. T. IV. Kriminalno-pravovi, kriminologichni ta kriminalno-vikonavchi zasadi politseyskoi diyalnosti.* [International Police Encyclopedia]. Kyiv. Atika Publ. 750 p.

3. Anisimkov V. M. *Kriminalnaya subkultura i ee neytralizatsiya v ispravitelnykh uchrezhdeniyakh Rossii. avtoref. dis. d-ra yurid. nauk. spets. 12.00.08. ugovolnoe pravo i kriminologiya. ugovolno-ispolnitelnoe pravo.* [Criminal subculture and its neutralization in Russian correctional institutions]. Saratov. Saratovskaya gosud. akademiya prava Publ. 1998. P. 44.

4. Inshakov S. M. *Kriminologiya. Uchebnik.* S. M. Inshakov. [Criminology]. Moskva. *Yurisprudentsiya Publ.* 2000. 131 p.

5. Podguretskiy A. *Ocherk sotsiologii prava.* [Essay on the Sociology of Law]. Moskva. Yurist Publ. 1974. 54 p.

6. Khokhryakov G. V. *Kriminologiya. Uchebnik. otv. red.* [Criminology]. Moskva. Yurist Publ. 1999. 142 p.

7. Matskevich I. M. *Kriminalnaya subkultura.* [Criminal subculture]. Rossiyskoe pravo Publ. 2005. Available at: <http://studopedia.org/10-166561.html>

8. *Kriminologiya. Uchebnik pod red. A. I. Dolgovoy.* [Criminology]. Moskva. Infra-M-Norma Publ. 1997. 610 p.

9. *Kurs kriminologii. Osobliva chastina. za red. O. M. Dzhuzhi.* [Course of criminology]. Kyiv. Yurinkom Inter Publ. 2004. 34 p.

10. Matskevich I. M. *Portrety znamenitykh prestupnikov.* [Portraits of famous criminals]. Moskva. Poligraf OPT Publ. 2005. pp. 15–16.

11. Pirozhkov V. F. *Ispravitelno-trudovaya psikhologiya. Trudy Akademii MVD SSSR.* [Corrective Labor Psychology]. Moskva. 1974. pp. 248–251.

12. Milyanenkov L. A. *Po tu storonu zakona. Entsiklopediya prestupnogo mira.* [On the other side of the law: the encyclopedia of the criminal the world]. SPb Publ. 1992. pp. 49–50.

13. Antonyan Yu. M., Borodin S. V. *Prestupnoe povedenie i psikhicheskie anomalii.* [Criminal behavior and mental anomalies]. Moskva. Spark Publ. 1998. 56 p.

14. Vodolazhskiy B. F., Zakoni. B. F. *Prestupnye gruppirovki. Ikh obychai. Traditsii.* [Criminal groups. Their customs, traditions, laws]. Omsk. Proshloe i nastoyashchee Publ. 1979. pp. 27–61.

15. Pirozhkov V. F. *Zakony prestupnogo mira molodezhi..* [The laws of the criminal world of youth]. Tver. 1994. 12 p.

16. *Yuridichna psikhologiya. Pidruchnik. D. O. Aleksandrov. V. G. Androsyuk. L. I. Kazmirenko ta in. Za zag. red. L. I. Kazmirenko. E. M. Moiseeva. Vid. 2-ge. doopr. i dop.* [Legal psychology]. Kyiv. KNT Publ. 2008. pp. 18.

Дата надходження: 25.10.2017 р.